

इन्द्राणी। सपत्नीबाधनम्(उपनिषत्)। अनुष्टुप्, ६ पङ्क्तिः

इमां खनाम्योषधिं वीरुधं बलवत्तमाम्। यया सपत्नीं बाधते यया संविन्दते पतिम्॥ १०.१४५.०१

विश्वानरस्य वस्पतिमनानतस्य शवस इत्यादिश्रुतिभिरिन्द्राणी सर्वभूतहिता इन्द्रशक्तिरिति ज्ञायते । तस्या विरोधिनी स्वार्था शक्तिः । यदा स्वार्था शक्तिरिन्द्रं स्वकीयमेव कर्तुं यतते तदा सा शच्या इन्द्राण्या अन्तरायभूता । तस्या नाशयेदं सूक्तम् । आधिभौतिके तु या काचित् धार्मिकपत्नी स्वभर्तारं प्राप्तुमन्तरायभूतां स्वसपत्नीं बाधितुमिदं सूक्तं वदति । यया । नारी । सपत्नीम् । बाधते- हिनस्ति । यया । पतिम्- भर्तारम् । संविन्दते- सम्यक् लभते । इमाम्- तामेताम् । बलवत्तमाम्- अतिशयबलोपेताम् । वीरुधम्- लतारूपाम् । ओषधिम्- पाठाख्याम् । खनामि- उन्मूलयामि । ओषधिः शान्तरसोज्जृम्भकरसोपलब्धिभूतभौमभोगप्रतीकभूता । तदनुभवेन स्वार्थाया बाधनं भवति । आधिभौतिके तु पत्नी स्वान्तरायभूतसपत्नीबाधनाय पाठाख्यामोषधिमुपयुङ्क्ते ॥१॥

उत्तानपर्णे सुभगे देवजूते सहस्वति। सपत्नीं मे परां धमं पतिं मे केवलं कुरु ॥ १०.१४५.०२

उत्तानपर्णे- ऊर्ध्वपर्णे । उन्नत एव धार्मिकभौमभोगः । सुभगे- सौभाग्यवति । देवजूते- देवप्रेरिते । सहस्वति- सहनशीले । मे- मम । सपत्नीम् । स्वार्थशक्तिमित्याध्यात्मिके । परा धम- परागमय । मे- मम । पतिम्- भर्तारम् । केवलम्- ममैकवल्लभम् । कुरु ॥२॥

उत्तराहमुत्तर उत्तरेदुत्तराभ्यः। अथा सपत्नी या ममाधरा साधराभ्यः ॥ १०.१४५.०३

उत्तरे- श्रेष्ठे । अहम् । उत्तरा- श्रेष्ठा भूयासम् । उत्तराभ्य उत्तरा- श्रेष्ठाभ्यः श्रेष्ठतरा भूयासम् । अथ- अनन्तरम् । या सपत्नी । सा । अधराभ्य अधरा- निकृष्टाभ्यो निकृष्टतरा भूयात् । आध्यात्मिके तु सर्वभूतहितशक्तिर्जयतु । स्वार्थशक्तिः पराजयं प्राप्नोतु ॥३॥

नह्यस्या नाम गृणामि नो अस्मिन्नमते जनैः। परामेव परावर्तं सपत्नीं गमयामसि ॥ १०.१४५.०४

अस्याः- एतस्याः । सपत्न्याः । नाम । न गृह्णामि- न गृह्णामि । हि- खलु । स्वार्थशक्त्या नादरं करोमीत्याध्यात्मिके । अस्मिन् जने- एतस्यां सपत्न्याम् । नो रमते- लोको न रमते । पराम्- अन्याम् । सपत्नीम् । परावतम्- दूरम् । गमयामसि- प्रापयामः । स्वार्थशक्तिं दूरे त्यजामीत्याध्यात्मिके ॥४॥

अहमस्मि सहमानाथ त्वमसि सासहिः ।

उभे सहस्वती भूत्वी सपत्नी मे सहावहै ॥ १०.१४५.०५

अहम् । सहमाना- अभिभवित्री । अस्मि- भवामि । अथ- अनन्तरम् । त्वम् । सासहिः- अभिभवित्री । असि- भवसि । उभे । सहस्वती- अभिभवित्र्यौ । भूत्वी- भूत्वा । मे- मम । सपत्नीम् । सहावहै- अभिभवाव ॥५॥

उप तेऽधां सहमानामभि त्वाधां सहीयसा ।

मामनु प्र ते मनौ वत्सं गौरिव धावतु पथा वारिव धावतु ॥ १०.१४५.०६

पत्नी पतिं वदति । ते- त्वदर्थम् । सहमानाम्- शक्तियुक्तामोषधिम् । उप अधाम्- धारयामि । सहीयसा- शक्त्या । त्वा अभि- त्वामभिलक्ष्य । अधाम्- धारयामि । मामनु । ते- तव । मनः- चित्तम् । वत्सम्- शाबम् । गौरिव- धेनुरिव । प्र- प्रकर्षेण । धावतु । पथा- निम्नमार्गेण । वारिव- उदकमिव । धावतु ॥६॥